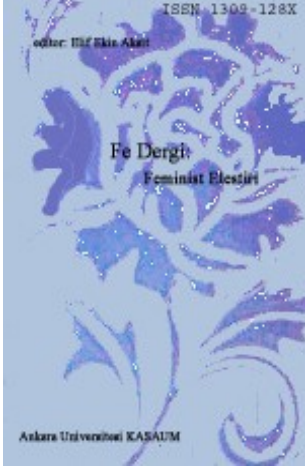

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 14, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Feminist Yöntem ve Dezavantajlı Gruplar: Dom ve Abdal'ları Anlamak

Nehir Gündoğdu

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 10 Haziran 2022

Yazı Gönderim Tarihi: 01.04.2022

Yazı Kabul Tarihi: 24.05.2022

Bu makaleyi alıntılanmak için: Nehir Gündoğdu, “**Feminist Yöntem ve Dezavantajlı Gruplar: Dom ve Abdal'ları Anlamak**” *Fe Dergi* 14, no. 1 (2022), 121-133.
URL: http://cins.ankara.edu.tr/27_10.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Feminist Yöntem ve Dezavantajlı Gruplar: Dom ve Abdal'ları Anlamak

Nehir Gündoğdu*

Bu çalışma, “‘Okumuşluk ele geçmez’ Türkiye’deki Dom ve Abdal Çocukların Eğitim Durumu: Antep ve Urfa Örnekleri” adlı projenin saha çalışmasının yöntem tartışmalarını sunmaktadır. Sahada katılımcılara ulaşmayı güçleştiren ve/veya kolaylaştıran süreçlere odaklanan bu çalışma, yapılan “akışkan” görüşmelerde araştırmacının içeriden/dışarıdan konumlanmasında rol oynayan durumları analiz etmektedir. Araştırmacıyla katılımcı arasındaki güç ilişkileri kesişimsel bir perspektifle ele alınırken, dezavantajlı katılımcılarla yürütülen projelerde katılımcının iyi olma halini gözetmenin sahada yol açtığı ikilemler ise feminist etik üzerinden tartışılmaktadır. Türkiye’deki Dom ve Abdal gibi dezavantajlı topluluklar üzerine yapılmış birçok araştırma bulunmasına karşın, metodolojik tartışmaları odağına alan çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Türkçe literatürdeki söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlayan bu çalışma, çoğunlukla güvencesiz ve düşük gelirli işlerde çalışan Çingene/Göçebe toplulukları odağına olan araştırmacılara, feminist yöntem tartışmalarına başvurma önerisinde bulunacaktır. Zira, feminist yöntem araştırmacıya, sahadaki hiyerarşileri, “ayrıcılık” konularının istikrarsızlığını ve “araştırdığı” muhatabının öznellik süreçlerini fark etmesini olanaklı sağlayacak bir anlama zemini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feminist yöntem, Dom, Abdal, saha deneyimi, araştırmacı

Feminist Methodology and Disadvantaged Communities: To understand Dom and Abdal

This study presents the methodological discussion of the fieldwork of the project named “‘Being educated is a distant dream to us’ Dom and Abdal Children’s Education in Turkey: The cases of Antep and Urfa”. Focusing on the processes that make it difficult and easier to reach the participants in the field, this study analyses the situations that play a role in the insider/outsider positioning of the researcher in the interviews held with a “fluid” method. While the power relations between the researcher and the participant are handled with an intersectional perspective, the dilemmas in researcher’s role to providing of well-being of participants in projects conducted with disadvantaged participants are discussed through feminist ethic. Although there are many studies on disadvantaged communities such as Dom and Abdal in Turkey, there are not many studies focusing on methodological discussions. Aiming to fill this gap in the Turkish literature, this study will propose to researchers who focus mostly on Gypsy/Nomadic communities working in precarious and low-income jobs, to refer to feminist method discussions. Since, the feminist method provides an understanding ground that will enable the researcher to realize the hierarchies in the field, the instability of “privileged” positions, and the subjectivity of the participants.

Keywords: Feminist methodology, Dom, Abdal, fieldwork experience, researcher

Giriş

Urfa’daki son günümüzün son görüşmesinde Suat “hepiniz gelip, bizleri konuşturup daha sonra da bir şey yapmadan gidiyorsunuz” diyerek sitemkâr bir şekilde karşıladı bizi. Suat yaşadıkları ekonomik sıkıntıları, Suriye’den göçmüş olmanın zorluklarını dokuz kişi paylaştıkları evin salonunda, çoğu zaman tercüman aracılığı ile biraz yüksek bir ses tonuyla anlatırken, eşi Nesibe de bir nevi bizi korumaya çalışarak tüm bunların bizlerin suçu olmadığını söyleyip onu yatıştırmaya çalıştı. Sohbetimiz ilerledikçe sakinleşen Suat, görüşme bittiğinde anlattıklarının bir karşılık bulması talebinde bulundu bizden: “Bunları Ankara’ya iletin!” Suat talebini tekrar tekrar söyleyerek, Nesibe ve çocuklar da el sallayarak yolculadı bizi. (Saha Notları, Urfa, Kasım 2019)

Son katılımcılarım Nesibe’ye, Suat’a ve çocuklara el sallarken, saha süresince karşılaştığım insanlarla aramda oluşan duygudaşlığın güçlü etkisi altındaydım. Araştırma özneleriyle duygudaş bir ilişki kurabilmenin yolu, sahadaki araştırmacının kendisiyle yüzleşmeler yaşamasına bağlıdır. Çünkü araştırmacının kendisiyle karşılaşma anları hem kendisinin hem de araştırma öznelerinin konumlanmalarını daha fazla görebilme imkânı

*Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, nehirgundogdu@gmail.com, 0000-0002-4320-4404, Yazı Gönderim Tarihi: 01.04.2022, Yazı Kabul Tarihi: 24.05.2022

sunuyor. Misal, son görüşmemizde ağırlıklı olarak konuşanın Suat olması, bana erkek egemen toplumdaki dinleyen kadın halimi; Nesibe'nin Suat'ın öfkesini dindirmeye çalışmasıysa bana "yatıştırıcı" kadın hallerimi hatırlatıyordu. Diğer taraftan, Suat'ın mülteci olarak devlet yardımlarından yararlanmaya çalışırken yaşadıkları zorluklar ise bende karşılık bulmayan deneyimlerdi.

Yaşamlarımızın katılımcılarla benzeşen ve ayrışan noktalarının bilgiyi elde etme sürecini nasıl şekillendirdiğini anlama çabam feminist perspektifin kişisel olanın araştırmalara dahil edilmesinin önemini vurguladığı tartışmalarla yakından alakalı (Erdoğan ve Gündoğdu, 2020). Feminist yöntem tartışmaları "kim olarak kimleri araştırdığımızın" bilgi üretme süreçlerindeki önemine vurgu yapıyor (Barutçu, 2020; Gündoğdu, 2020; Hesse-Biber ve Brooks, 2007; Kümbetoğlu, 2011; Maynard, 1994).

Reinharz (1992, 258-263) bu tartışmayı araştırmacının da bir birey olduğunu hatırlatarak kişisel deneyimlerin sahayı ve sahanın kişisel deneyimleri şekillendirmesini feminist araştırmacıların araştırma sırasında yaşadıkları travmaları anlatmadan geri durmayarak duygularını sürece dahil etmeleri ve araştırma motivasyonlarının kişisel merakları, ilgi ve problemleri ile şekillenmesi gibi örneklerle açıklıyor. Benzer şekilde, Erdoğan (2020) duyguların feminist araştırma sürecinin bir parçası olduğunu, kendi saha çalışması esnasında hissettiği kızgınlık ya da suçluluk gibi duygularını, bilgi elde etme sürecinin araçları olarak ele aldığını vurguluyor. Araştırmacının duygu ve deneyimlerinin araştırma metinlerinde görünür, hatta merkezde olmasının önemine dikkat çeken Reinharz (1992, 263), yazdığı metinde kendinden bir kere bile bahsetmeyen araştırmacının kendisinden kaçtığını ya da kişisel deneyime önem vermediğini hissettirdiği görüşündedir. Reinharz, bu durumun metinleri eksik ve güvenilmez kıldığını savunur.

Burada, "Okumuşluk ele geçmez" Türkiye'deki Dom ve Abdal Çocukların Eğitim Durumu: Antep ve Urfa Örnekleri" adlı projenin saha araştırmasında öne çıkan yöntemsel tartışmaları feminist bir perspektifle ele almaya çalışacağım.¹ Bunu yaparken, araştırmacı ve katılımcı öznellikleriyle şekillenen saha deneyimini aktarmaya çalışacağım.

Türkiye'deki Çingene/Göçebe toplulukların tarihsel kökenleri (Marsh, 2008; Yılıgür, 2017), temel hakları (Akgül, 2012; Önen, 2013) eğitim süreçleri (Yıldız vd.,2015) ve kentsel mekânla ilişkileri (Akkaya ve Yılıgür, 2019; Uçan Çubukçu, 2011) üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Nitel/nicel/karma analizleri içeren ancak belli metodolojik yaklaşımların öne çıkmadığı bu çalışmalarda, feminist yöntemin dahil edildiği tartışmalar yapıldığını söylemek pek mümkün değil. Bu konuda bir örnek oluşturmayı amaçlayan bu çalışma, söz konusu topluluklarla yapılan araştırmalarda, metodolojik tartışmalara daha çok başvurulması davetinde bulunacaktır.

"Okumuşluk Ele Geçmez" Projesi: Araştırma Sahası

Metin boyunca yapacağım tartışmalarda saha çalışmasından yararlanacağım proje, Türkiyeli ve Suriye'deki savaş nedeniyle Türkiye'ye göç etmiş olan Suriyeli Dom ve Abdal çocukların eğitim süreçlerine katılma ve devam etme durumlarını iyileştirme hedefindeki bir çalışmanın bir ön çalışması niteliğindedir. Gaziantep'te bulunan Kırkayak Kültür Derneği'nin yürütücülüğünde gerçekleşen pilot çalışmada, Dom ve Abdal çocukların okulla kurdukları sınırlı ilişkinin mevcut durumdaki sebeplerini anlamaya çalıştık.

Okul çağına gelmiş çocukları olan Dom/Abdal aileler ve ilköğretim okullarındaki yönetici ve öğretmenleri dahil ettiğimiz saha araştırmasını, Fatma Coşkun Caymaz, Zühal Gezici, Kemal Vural Tarlan ve ben yürüttük. Her ne kadar projede birbirimizden farklı rollerde olsak da (örneğin ben danışman rolünde iken, Zühal projenin finans kısmından, Fatma ve Vural ise proje koordinasyon ve yürütme işlerinden sorumluydu) sahada görüşmeleri beraber yürüttük. Çoğu zaman kendi deneyimimden hareketle yapacağım buradaki tartışmada, saha ekibi olarak birbirimizle ve topluluklarla kurduğumuz etkileşimlerimizden de sıkça bahsedeceğim.

Projenin saha çalışmasını, Antep ve Urfa'da ağırlıklı olarak Dom ve Abdal toplulukların yaşadığı mahallelerde Ekim-Kasım 2019 tarihleri arasında tamamladık. İki ay süresince aralıklı olarak yaptığımız mahalle ziyaretlerinde, Antep'te 100, Urfa'da ise 50 Dom/Abdal birey ile görüşmeler yürüttük. Ayrıca, bu mahallelerde bulunan ve çocukların e-okul sistemiyle kaydoldukları okullarda 15 okul yöneticisi ve dört öğretmen ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yaptık. Bu çalışma kapsamında dezavantajlı topluluklarla araştırma yürütme süreçlerini tartışacağımdan, sadece ailelerle yaptığımız görüşmeleri odağıma alacağımı belirtmek isterim.

Dom ve Abdal Aileler

Çingene/Göçebe topluluklar genellikle, buldukları coğrafya, meslekleri, konuştukları dil ve inançlarına göre isimlendirilmektedir. Bunlar, Rom, Lom, Dom, Karaçi, Gevende, Mıtrıp, Teber-Abdal, Geygelliler, Gurbet, Elekçi gibi isimlerdir. Ancak, bu toplulukların kendilerini ifade ettikleri isimler ile topluluk dışından yapılan isimlendirmeler kimi zaman birbiri ile uyuşmayabilmektedir.² Örneğin Çingene ifadesinin olumsuz çağrışımlardan korunmak adına, Abdalların bu tanımlamadan kaçındığını not etmek gerekir (Kolukırık, 2009, 246-247; Marsh, 2008, 22; Yılgür, 2017, 9). Bu durum, Türkiye'deki Çingene topluluklarına dair net bir nüfus tablosunun çıkarılmasını güçleştiriyor. Bu sebeple, farklı tarihlerde ifade edilen tahmini rakamlarla karşılaşıyoruz. Örneğin Yanıkdağ, Romların 400.000 ile 1.000.000 arasında değişen bir nüfusta olabileceğini söylemektedir (2021, 58-59). Öte yandan, Marsh (2008), Domların nüfusunun yaklaşık 150.000 olabileceğini belirtir. Abdal nüfusa dair bir rakam bulunmamasıyla birlikte, Suriye'den gelen Dom ve Abdal nüfusların, ilgili belirsizlikleri daha da artırdığı söylenebilir.

Ben de bu çalışmada Çingene jenerik terimini Abdal toplulukların kendilerini bu şekilde tanımlamaktan kaçınmaları sebebi ile kullanmayacağım, bunun yerine topluluklardan bahsederken Dom ve Abdal diyeceğim. Ancak bu seçim kendini Çingene olarak tanımlayanları ve de bu kategorinin toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde oynadığı rolü yok saymak anlamına gelmediği gibi, bu metinde Çingene/Göçebe topluluklar üzerine yapılmış çalışmalar en çok besleneceğim kaynaklar olacaktır.

Abdallar'ın Çingene tanımlamasından kaçınmaları, dışlayıcı ve ayrımcı mekanizmalardan korunma stratejileriyle ilgilidir. Göçebe olarak yaşayan birçok topluluğun ayrımcılıkla baş etme stratejisi olarak, hâkim toplulukların kültür ve dillerini benimsedikleri bilinmektedir. Örneğin, çoğunlukla Kürtlerle birlikte yaşayan Türkiye'deki Domlar, Kürt kültürünün etkisi altındadırlar ve Kürtçe konuşmaktadırlar (Önen, 2013, 611). Topluluğun "dışarıdakilerin" yanında konuşmaktan kaçındıkları, gizli dilleri ise Domari'dir (Marsh 2008, 25). Bu çalışmaya konu olan Türkiyeli Domlar, anadilleri yanında Kürtçe ve Türkçe, Suriyeli Domlar ise anadilleri ve geldikleri bölgeye göre Arapça veya Kürtçe ve Türkçe dillerinde konuşmaktadırlar. Benzer bir şekilde Abdalların gizli dilinin de Teberce olduğu belirtilmektedir (Kolukırık 2009, 248-249). Ancak, saha süresince Türkiyeli Abdalların bu dili kullandıklarına tanık olmadık. Diğer yandan Suriyeli Abdallar'ın kimi zaman kendi aralarında Teberce olduğunu tahmin ettiğimiz dilde konuştuklarını duyduğumuz oldu. Bizler görüşmelerin geneline Türkçe ve birkaçını Arapça konuşmayı tercih eden Suriyeli Dom aileler ile tercüman eşliğinde yürüttük.

Domlar, genellikle Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki illerde yaşamaktadırlar. Abdal topluluklar ise Türkiye'nin birçok bölgesinde yaşamakla birlikte, nüfus yoğunlukları daha çok İç Anadolu bölgesindedir. Görüştüğümüz hali hazırda Urfa ve Antep'e yaşayan Suriyeli Dom ve Abdalların ise Türkiye'ye çoğunlukla Halep şehrinde göç ettiklerini biliyoruz.

Her iki topluluk da geçmişte sepetçilik, dişçilik, kalaycılık ve müzisyenlik gibi zanaatları icra ederek göçebe şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Fakat günümüzde bu zanaatların çoğu yok olmaya yüz tutmuştur.³ Görüştüğümüz Dom ve Abdallar, önceki kuşakların meziyeti bu zanaatları artık icra edemediklerini, yarı-göçebe bir şekilde mefruşat ürünleri sattıklarını, hamallık, hurda ve kâğıt toplayıcılığı yaptıklarını ve atölyelerde ve mevsimlik tarım işlerinde çalışarak geçimlerini sağladıklarını ifade ettiler. Kimi Türkiyeli Abdal, yakın zamana kadar geçimlerini sokak düğünlerinde çalgıcılık (davul ve zurna) yaparak devam ettiklerini ancak, Antep'te bir kına gecesine 2016 yılında yapılan bombalı saldırı nedeniyle sokak düğünlerinin yasaklanması ve düğün salonlarının daha fazla tercih edilmeye başlanması nedeniyle bu işin alanının dışında kaldıklarını söylediler.⁴ Bazı Abdallar ise tespih satma ve fal bakma gibi işlerden geçimlerini sağladıklarını belirttiler.

Sahada karşılaştığımız topluluklar geniş ailelerden oluşuyor ve ortak alanları paylaştıkları mahallelerde iç içe yaşıyorlardı. Görüştüğümüz Suriyeli Abdal bir topluluk çadırlarda yaşarken, diğer Dom ve Abdal aileler genellikle dükkândan bozma evlerde ya da inşaatı tamamlanmamış, elektrik, su ve ısınma koşullarının yetersiz olduğu evlerde yaşıyorlardı.

Katılımcılara Ulaşmada Zorluk ve Kolaylıklar

Katılımcılara hangi yollar ve kişiler aracılığıyla nasıl ulaşıldığı, bütün araştırma süresince elde edilen verileri şekillendiren öncül bir basamak olarak görülebilir. Bu öncül verilerin, feminist yöntemin araştırma bağlamının önemine dair vurguları ekseninde analiz edildiğini belirtmek gerekir.

Böyle bir yaklaşım katılımcılara ulaşmada topluluklara atfedilen özellikleri ve de araştırmacılara yüklenen sorumlulukları sabitleştirme sorunlarını azaltabilir. Örneğin Avrupa'da Çingene/Göçebe topluluklarla yapılan çalışmalarda toplulukların dışarıya "kapalı", "dışlanmış" ya da "marjinal" olarak nitelendirilmesinin, genellikle "ulaşılması güç" topluluklar olarak görülmesi ile paralellik gösterdiği tartışması yürütülmektedir

(Brown ve Scullion, 2010, 15; Myers, 2015, 213). Böyle bir ön kabul araştırmacının katılımcılara ulaşma süreçlerinde zorluk yaşamasına sebep olabilirken, belli grup ve kişilere ulaşmada nasıl, kiminle ve nerede temas geçileceği konusundaki bilgi eksikliğini fark etmesine de engel olabilir.

Türkiye’de Çingene/Göçebe toplulukları odak alan araştırmalarda spesifik olarak katılımcılara ulaşma süreçlerine odaklanan çalışmaların eksikliği, araştırmacıların ilgili süreçlerde yaşadıkları zorluk ya da kolaylıklar üzerine karşılaştırmalı bir tartışma yürütmeyi de güçleştiriyor. Ancak, söz konusu toplulukların yaşadığı bölgelerin genellikle belirgin olması ve böylece buralara yapılan ziyaretler ve bu ziyaretler neticesinde kurulan ilişkilerin araştırmacıların temel stratejisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin; Yılgür peripatetik topluluklar olarak tanımladığı Roman ve Teber/Abdal nüfuslarla Kuştepe Mahallesi’ne yaptığı sık ziyaretler vasıtasıyla temas kurarken (2015, 29); Uçan Çubukçu da Sulukule Mahallesi’e uzun süreli ziyaretlerinde katılımcılarla arasında oluşan güven ilişkisinden söz eder (2011, 85).

Biz de benzer biçimde mahallelere yaptığımız ziyaretlerle katılımcılarla temasla geçtik. Bunun yanında araştırmada ben hariç, ekipteki herkes daha önceden birçok katılımcıyla tanıştı. Dolayısıyla, bu durumun topluluklarla daha önceden hiçbir ilişkisi olmayan bir araştırmacının katılımcılara ulaşma süreçlerinde yaşayabileceği güçlükleri görmemize engel olabileceğini not etmekte yarar var. Tanıdık olma hali elbette ailelere ulaşmamızda birçok kolaylık yarattı ancak aynı durumun görüşmelerin daha çok anahtar kişilerin yakın olduğu kişilerle yürütülmesine sebep olduğunu da söyleyebiliriz. Tanıdığımız kişilerin yönlendirmelerini takip etmek belki de fark edemediğimiz kimi kişileri dinleme fırsatlarımızı kısıtlamış olabilir. Ayrıca, topluluklarla Vural’ın tanışıklıkları üzerinden ilişki kurmamız, bu tanışıklıkların saha ile ilişki biçimimizi etkileme ihtimaline yol açmış olabilir. Şentürk (2016, 78) saha alanını anahtar kişinin gözünde görme riskinden söz eder ve bunu kırmak adına kendi sahasında farklı mekanları eşit sürelerle ziyaret ettiğini belirtir. Bizler de benzer şekilde mahallelerde sabit noktalarda uzun zamanlar geçirmemeye ve davet edildiğimiz farklı evlere giderek, anahtar kişi yönlendirmesine dayalı hareket etmeyi kırmaya çalıştık.

Bu tanıdık olma halinin yanında ailelere ulaşmamızı kolaylaştıran durum yukarıda da bahsetmiş olduğum gibi Dom ve Abdal topluluklarının belirli mahallelerde birlikte yaşamaları ve bizim de bu mahalleleri yine Kırkayak Kültür’ün önceki çalışmalarından biliyor olmamızdır.⁵ Mahallelerin yerini bildikten sonra çoğu birbiri ile akraba veya aynı aşiretten⁶ olan ailelere ulaşmayı kolaylaştıran diğer bir durum ise bu ailelerin çoğunlukla sokakta ve kapıları açık bir şekilde evlerinin önünde vakit geçirmeleriydi. Çünkü genellikle aileler mahalleyi, hep beraber yaşadıkları tek, genişletilmiş bir *ev* gibi görüyorlardı. Zeynep’in görüşmemiz (Saha notları, Ekim 2019, Antep) sırasında önümüzden geçen arkadaşlarına nereye gittiklerini sorduğunda, arkadaşlarının mahallenin dışındaki sokağı kastederek “bi dışarı çıkıp geleceğiz” demeleri bu genişletilmiş *evin* sınırlarına işaret ediyor. Bir kapı önünde görüşme yaptığımız diğer mahalle sakinleri tarafından görülünce, *evin* diğer odalarına kabul edilmemiz de kolaylaştı. Bu sebeple, özellikle de Abdal ailelerin çoğunlukla kapıları açık ve geniş alanları paylaşarak yaşıyor olmalarının katılımcılara ulaşmayı kolaylaştırdığını söyleyebiliriz.

Bunun yanında, ailelerin yılın belli dönemlerinde mevsimlik tarım işlerinde çalışıyor olmaları ve geri kalan zamanlarda çoğunlukla mahallede bulunmaları da aileleri takip etmeyi kolaylaştıran bir diğer durumdu.⁷ Diğer taraftan, mevsimlik tarım işlerinde çalışmak için henüz yola düşmemiş ailelerin, spontane bir şekilde mal taşıma işlerine ya da hurda ve kâğıt toplamak için büyükşehirlere gitmeleri katılımcılara ulaşmamızı zorlaştırabilirdi. Ancak, sınırlı bir sürede ve aynı grupla yalnızca bir veya iki defa görüşme yaptığımız için, bizim çalışmamızda böyle bir kısıt oluşmadı. Yarı-göçebe yaşayan ve yola ne zaman çıkacakları belirsiz olan dezavantajlı topluluklarla yapılan araştırmaların belirli bir zaman ve mekân odaklı tasarlanmasının hayli güçleşebileceğini biliyoruz. Bu sebeple sahanın belirsizliklerini kabul eden nitel yöntemin, önceden belirlenmiş kural ve planlara göre hareket etmekten ziyade araştırmacının bağlamına göre bir saha tahayyülünü olanaklı kılması önemlidir.

Ailelere ulaşma süreçlerinde belirginleşen diğer bir durum ise, katılımcılara ulaşmamızda aracı olan kişilerin hepsinin erkekler olmasıydı. Saha süresince, katılımcılarla görüşmeden önce topluluğun erkek üyeleri ile tanışıp, bir nevi onaylarını almamızı gerektiren birçok örnek ile karşılaştık. Toplulukla ilgili konularda öncelikli söz sahiplerinin erkekler olduğunu ilk olarak Antep’teki Abdallarla yaptığımız görüşmede deneyimledik. Anahtar kişi olarak görüştüğümüz bir derneğin başkanı olan Bilal Kaya, mahalleye vardığımızda sadece erkekleri derneğe topladı ve o gün sadece erkekleri dinlemek durumunda kaldık. Benzer biçimde birçok mahalleye ilk defa girdiğimizde “dışarıdan” olduğumuz anlaşıldığı an yanımıza çocuklarla mahallenin erkekleri geldiler. Bu ilk karşılaşmaların çoğunda erkekler konuşmayı proje ekibinin erkek üyesi olan Vural’la başlattılar. Mahalledeki varlığımız genellikle erkekler arası bu ilk diyalog sonrası onaylanıyordu.

Görüşmelerdeki İçeriden/Dışarıdan Halleri

Araştırmayı tasarlayan ve her aşamanın yönlendiricisi olan araştırmacının sahada daha güçlü bir konumda olması katılımcılarla kurulan ilişkilerde kuşkusuz bir eşitsizlik doğurmakta (Hesse-Bier, 2007, 128). Araştırmacıyı dışarıda konumlayan bu halin farkında olarak katılımcıları araştırmaya daha fazla nasıl dahil edebileceğimizi düşündüğümüzde görüşmelerimizde esnek bir yol izlemeyi seçtik. Sahaya çıkmadan önce sorabileceğimiz sorular üzerine konuştuk. Ancak ebeveynleri, çocukların eğitim ve okulla ilişkileri gibi temalar doğrultusunda yönlendirmeye çalışmak dışında belirli bir sırada belirli soruları sormak gibi bir yol izlemedik. Yapılandırılmamış görüşme olarak düşündüğümüz yöntem, sonradan “akışkan görüşme” olarak adlandırdığımız görüşmeleri yapma imkanı doğurdu. Görüşmeleri akışkan yapan, onları sabit kişilerle sabit mekanlarda belirli sürelerde değil, birçok kişi ile farklı mekanlar arasında hareket ederek yürütmemizdi.

Mahallelere girdiğimizde, mahallede yaşayan herkesin paylaştığı bir eve girmiş gibi olduğumuzdan kim olduğumuz, ne yapmak için oraya gittiğimiz haberi ya anahtar kişiler tarafından ya da dışardan olduğumuzu anlayıp yanımıza gelen, yani ilk irtibatın kurulduğu kişiler aracılığıyla etrafa duyuruluyordu. Böylece görüşmelere dahil olmak isteyenleri takip ettiğimiz bir süreç başlamış oluyordu. Görüşmeleri tek bir biçimde değil, katılımcıların bizleri yönlendirdiği şekilde bazen bire bir, bazen bire bir başlayıp zamanla başka kişilerin dahil olduğu biçimde, bazen ise kalabalık bir ortamda yürütüyorduk. Örneğin Urfa’da babasının kendisini okula yollamadığından yakınan Fatma ile görüşmemiz sırasında yoldan geçen babası görüşmeye dahil olabiliyor ve konuyla ilgili fikirlerini bizimle paylaşabiliyordu. Bu durum kimi zaman anlatıların doğru şekilde hatırlanması ya da zenginleştirilmesine yol açabiliyordu. Ancak bazen anlatıların takip edilmesini güçleştirebilen bu hal, görüşmelerde not tutmayı güçleştirebiliyordu. Ayrıca görüşmeleri iki, üç ya da dört kişi olarak yapmaya çalışmamız kimi zaman hepimizin farklı kişileri dinlemeye başladığımız bir hal de alabiliyordu.

Kimi problemleri barındırıyor olsa da bu görüşmeler, Dom ve Abdal toplulukların akışkan olan yaşamlarına dahil olabilmeyi daha olanaklı kılarken, sahayı araştırmacının tekeline kurtararak, katılımcıların da araştırmanın yürütücülere olabilecekleri fikrini destekliyordu. Bu durum feminist araştırmanın hem sahadaki eşitsiz ilişkilerini olabildiğince eşitleme derdine, hem de sahaya daha esnek bir şekilde yaklaşma olanağı doğurmasıyla yakından alakalı. Deniz (2020) LGBTİ bireylerle yaptığı çalışmasında görüşmeleri yürütmek için düşündüğü buluşma mekanlarının kendisini rahat hissettiren ve konforunu sağlayabileceği yerler olduğunu fark ettiğinden bahseder. Oysa bu mekanlar katılımcıların kendilerini rahat hissedemeyeceği alanlardır. Bu durumu fark etmesi ile kendi sınırlarının dışına çıkarak kullandığı mekanları sorgulayan Deniz (2020) gibi bizler de katılımcıların mahallelerine, evlerine ya da çadırlarına giderek kendi konfor alanlarımızın dışına çıktık. Ayrıca araştırmacının aşına olduğu biçimde tek ya da odak grupla belli bir alanda görüşme yürütme konforunu da sağlama çabasına girmedik. Örneğin sokakta bir kişi ile başlayan görüşmeye bir anda birçok kişi katılabiliyor ya da kapı önünde başladığımız bir sohbette iken kendimizi bir eve davet edilmiş ve başkaları ile görüşürken bulabiliyorduk. Toplulukların yaşamlarının iç içeliği evler ve sokaklar arası geçişleri akışkan kılıyordu. Bizler de anlatmak, konuşmak isteyen katılımcıları takip etmeyi tercih ediyorduk. Katılımcıların hayatları ile ilgili öğrenmek istediklerimizi, onların anlatmak istedikleri yerlerde ve biçimde dinleme tercihimiz araştırmacının görüşmelerdeki otoritesini zayıflatıyordu.

Akışkan görüşmeler daha içeriden görülmemize yardımcı olurken kimi katılımcıların Kırkayak Kültür’ü bilmesi, Vural ile Fatma’nın birçok katılımcı ile önceden tanışıklığı ve de katılımcılarla paylaşmamış olsa da Zühal’in Dom olması da başka bir içeridenlik hali yaratıyordu. Bunların yanında içeriden görülme hali yalnızca önceden şahsi olarak tanışmış olmaya dayanmıyor, ayrıca toplulukların hangi işlerle meşgul olduğu, nerelerde çalıştıkları, nerelere göç edip, nerelerde yaşadıkları ve uğradıkları ayrımcılık gibi gündelik hayatlarının bilgisine sahip olma haline de tekabül ediyordu. Ayrıca, önceden de bahsettiğim gibi toplulukların ötekileştirilmeye karşı bir koruma mekanizması olarak gizledikleri kimlikleri ya da dillerinin ne olduğunu bilmek ise güvenilir bir ilişki kurmanın temelini oluşturuyordu. Örneğin Urfa’da gezerken sokakta karşılaştığımız Mehmet, kim olduğumuz, okullar ve mahalle hakkındaki konuşmalarımız sonrası Domari bilip bilmediğini sorduğumuzda, bizim Domari dilini nereden duyduğumuz üzerine sorular sordu ve arkadaşlarını çağırıp onları da konuşmaya dahil etti. Bu bilgiye sahip olma, bizleri yakınlaştıran bir rol oynadı. Ardından Mehmet bizi evine davet etti ve o sırada evde bulunan başka katılımcılarla da görüşebilme fırsatı bulduk. Ya da Antep’te Cemal kendisiyle görüşmemiz sonrası bizi mahalleliye “bunlar bizden” diyerek tanıtırken, aslında Dom olduğumuza değil onların kim olduğunu biliyor olmamızla ilgili bir içeridenlik haline işaret ediyordu. Benzer bir şekilde, dışlanmalarına sebep olan kimliklerinden sır olarak bahseden Safo “Siz bizdensiniz, sırrımızı biliyorsunuz” dediğinde bizleri içeriden biri olarak konumluyordu.

Bhopal (2010, 191-192), araştırmasının katılımcılarıyla benzer ırkçı deneyimleri yaşamasının ve ortak bir dil konuşuyor olmasının aralarında bir ortaklaşma duygusu yarattığını belirtir. Biz, toplulukların dillerini konuşamıyor ya da maruz kaldıkları ırkçı deneyimleri benzer şekillerde yaşamamıştık. Ama, onların kültürlerine dair sınırlı bilgiye ve maruz kaldıklarının bilgisine sahip olarak, benzer bir ortaklaşma duygusu yaşadık. Bu noktada feminist yöntem, araştırmacının araştırdığı kişilerle aynılıklarına değil farklılıklarına rağmen ya da farklılıkları ile ilişkilenebilme potansiyelini ortaya çıkarıyor. Bunu da farklı kadınlıklardan farklı öznelere merkezine alan çalışmalara uzanan feminist literatürden beslenerek yapıyor (Erdoğan ve Gündoğdu, 2020). Feminist araştırmalarda öncelikle beyaz, orta sınıf kadınların deneyimlerinin merkezde olmasının siyah kadınların deneyimlerini görünmezleştirdiği tartışmaları (Collins, 1990; hooks, 1991) ve ardından siyah kadınların deneyimlerinin de birbirlerinden farklı olduğu vurgularının yapılması (Kim, 2007) tek bir kadınlıktan bahsedilmenin zorluğunu ortaya koyuyor. Bu durum, içerden ya da dışarıdan olmanın katılımcılarla daha iyi ilişkiler doğuracağı garantisini de yerinden etmiş oluyor. Hesse-Bier ve Piatelli (2007, 499) içeriden ya da dışarıdan olmanın sahadan önce belirlenebilecek roller değil, saha sırasında katılımcılarla aramızdaki güç ilişkileri ile şekillenen roller olduğunu tartışır. Bu sebeple de katılımcı ve araştırmacıyı yakınlaştıran ya da uzaklaştıran hallerin neler olduğunu tartışmak bu ilişkiyi sadece paylaşılan cinsiyet ya daırka indirgemenin önüne geçiriyor.

Bu çalışmada sınıfsal farklılıklarımız ve iş statülerimiz katılımcılarla aramıza engeller koyabiliyor, katılımcıların bizi otorite olarak görmelerine sebep olabiliyordu. “Yardım dağıtan” ve “ceza kesen memur” halleri dışarıdan olmamızı vurgulayan iki konumdu. Mülteci katılımcıların devamlı uluslararası ve ulusal sivil toplum örgütlerinin yardımlarda bulunarak demografik bilgilerine erişmelerine alışık olma halleri bir taraftan bizimle ilişki kurmalarını kolaylaştırırken, diğer taraftan da bizimle sınırlı bir diyalog kurmalarına sebep oluyordu (Kümbetoğlu, 2012). Katılımcılara araştırmaya dahil olmaları karşılığında belli bir ücret ya da ödül sunmak, kimi araştırmacılar tarafından hem araştıran ve araştırılan arasındaki güç ilişkisini eşitlemek adına hem de katılımcıların ayırdıkları vakte ve katkılara gösterilen saygının bir göstergesi olarak önemli bulunmaktadır (Brown ve Scullion, 2010, 19). Biz görüşmelerimizde belli bir sayıda katılımcıya ulaşmayı planlamadığımız ve Kırkayak Kültür benzer yardımları başka projelerde sunduğu için, söz konusu çalışmada böyle bir yolu tercih etmedik. Ancak bu durum katılımcıların kimlerin yardıma ihtiyacı olduğunu tespit etmek amaçlı görüşmeler yaptığımız düşüncesi ile zaman zaman bizleri karar verici, otorite olarak konumlamasına engel olmadı. Örneğin, kimi katılımcılar çocukların eğitim süreçlerinde yaşadıkları sıkıntıları anlatırken yardım almak için gerekli bilgileri sağlamaya çalışan ifadelerle sıkça başvururdular.

Benzer bir şekilde “ceza kesen memur” rolü de kimi katılımcılarla sınırlı ilişkiler kurmamıza neden oluyordu. Milli Eğitim Bakanlığı’nın çocuklarını okula yollamayan aileleri tespit ederek ceza kestigi bilgisi bazı katılımcıların bizi memur olarak düşünmesine sebep oluyordu. Örneğin, çocuklar okula gidiyor mu diye sorduğumuzda ailelerin hemen evet diyerek, okula çok önem verdiklerini anlattığı birçok örnekte bu endişe ile karşılaştık. Çocukların da biz mahallede dolanırken “öğretmenler geziyor, para cezası yazacaklar” dediklerine tanık olduğumuz oldu. Bunun yanında kimi katılımcılarla konuşmalarımız ilerledikçe başlangıçta bizimle bu endişe nedeniyle konuşmak istemediklerini ifade ettiler.

Diğer yandan kimi katılımcılar da yaptığımızın bir iş olduğu ve bizlerin de bu şekilde geçimimizi sağladığımız fikri ile bizle ortaklaşarak yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Antep’ten Vehbi’nin diğer katılımcılara bizden bahsederken “Onların da işi bu, bundan eklemek kazanıyorlar” demesi de çalışmak ve para kazanmak üzerinden kurulan ortaklaşma duygusu ile karşılaştığımız anlardandı. Katılımcı “benimle görüşme yapmanın senin işin olduğunu biliyorum ve sana yardım ediyorum” diyerek, çalışmayı yönlendiren ve tasarlayan rolündeki araştırmacının sahip olduğu gücün istikrarsızlığını ve kendisinin araştırmanın yürütülmesindeki önemini bildiğini bize gösteriyor.

Görüşmelerde Kesişen Kimlikler

Ortaklaşan ve ayrışan deneyim ve paylaşımlarımız, katılımcılarla bizi kimi zaman uzak, kimi zaman yakın pozisyonlarda konumlandırırdı. Benzer bir şekilde cinsiyet, sınıf, etnik ve mülteci kimliklerimiz de katılımcılarla bizleri mesafelendiren ya da birleştiren roller oynayabiliyorlardı. Mülteci olmayan, orta sınıf, eğitilmiş ve aşiretten olmayan bir kadın olarak katılımcılarla kurduğum ilişkilere özellikle toplumsal cinsiyet ekseninde odaklanacağım bu kısımda bu kimliklerin kesişimsel olarak sahada nasıl güç ilişkileri doğurduğuna değineceğim.

Öncelikle kadın ve erkeklerin ayrı ayrı ve birlikte buldukları görüşmelerimizi nasıl yürüttüğümüzü toplumsal cinsiyet normları ile ilişkilendirerek ele almaya çalışacağım. Sadece kadınlarla yaptığımız görüşmeleri Fatma, Zühal ve ben üç ya da iki kişi olarak yürütürken, erkekler ve kadınlarla ya da sadece erkeklerle yaptığımız görüşmeleri Vural'ın da katılımı ile genelde dört kişi beraber yürüttük. Erkeklerin olduğu görüşmeleri mutlaka araştırma ekibinin erkek üyesi ile birlikte yapacağımızı sahaya çıkmadan önce planlamamış olmamıza rağmen, katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmamız beklentisi bizi buna uygun davranmaya sevk etti. Kadınların kadınlarla görüşmesi ya da erkeklerle görüşen kadınların yanında bir erkeğin olması, evli olmayan kadın ve erkeğin yalnız kalmamaları gerekliliğine işaret ediyordu. Dragomir de (2020, 3), Romanya ve Hindistan'daki Çingenelerle yürüttüğü çalışmasında kendisinin yaşamında karşı durduğu ya da onaylamadığı cinsiyet normlarını çalışmasına devam edebilmek ve katılımcılarının güvenini kaybetmemek adına yerine getirmesinden söz eder. Benzer bir şekilde Körükmez (2016, 67) Marmaris'te Türkiyeli erkekler ve turist kadınlar arası ilişkilere odaklandığı araştırması sırasında, toplumsal cinsiyet rollerine uyma ve bu rollerin dışına düşebilme arasındaki ince çizgiyi aşmanın doğurabileceği riskleri tartışır. Bizler de bahsettiğim cinsiyet normunu kabul ediyor ya da inanıyor olmasak da toplulukların kadın ve erkek arasındaki ilişkilere ve cinsiyet rollerine bakışlarına uyumluluk gösteren bir yol izledik.

Birçok araştırmacı gibi cinsiyet normlarını kadınlarla yaptığımız görüşmelerde kadının evli ve çocuk sahibi olması beklentisine uyumlu davranarak takip ettiğimi söyleyebilirim (Oğuz, 2012; Şentürk, 2016). Her ne kadar bu beklentilere uygun koşullara sahip olmasam da kadınlar beni bu normlara karşı olan konumunda görmediler. Medeni halimi ve çocuk sahibi olup olmadığımı sorduklarında hayır cevabı ile karşılaştıklarında, cinsiyet normlarına karşı bir ben değil, en kısa zamanda bunlara sahip olmayı düşleyen eden bir kadın görüyorlardı. Her ne kadar kimi zaman gülerken “ben böyle iyiyim” desem de bu bir şaka olmanın ötesine geçemiyor, hatta bazen çok haklı olduğumu, kendilerinin de erkeksiz yaşamayı isteyeceklerini söyleyerek “şaka”ya dahil oluyorlardı. Kadınların heteroseksüel bir evlilik yaparak, çocuk sahibi olmam hususundaki beklentilerine karşı gelmemem ya da şaka yoluyla bunu istemiyor olduğumu söylemem bizleri ortaklaştıran bir hali bozmak istemememden kaynaklanıyordu. Dragomir (2020, 2) kadın olduğu için bir anda kucağına bir çocuğun verilmesine, birilerinin saçlarını örmeye ya da tırnaklarına oje sürmeye başlamasına tepki vermesinin kadınlarla arasındaki ilişkiyi bozabilme tehlikesini almaktansa bu normları paylaşmanın kadınlarla daha yapıcı bir ilişki kurmasını sağladığını söyler. Biz de çoğu kadın katılımcı ile bir yandan saçlarımızı ve takılarımızı birbirimize gösterip fiziksel olarak birbirimizle temas etmekten geri durmayarak ya da sevgililerden, kimi dertlerden konuşarak duygu dünyalarımızı birbirimizle açmaktan kaçınmayarak yakınlaşabiliyorduk.

Kadınlarla ilişkilerini geliştirmesinde kadınlığının verimli bir rol oynadığını söyleyen Dragomir (2020, 2) ve Bektaş-Ata (2016, 50) gibi ben de kadınlarla kadın kimliği üzerinden ortaklaşmanın görüşmelerimizi derinleştirebilme şansı doğurduğuna inanıyorum. Bu derinleşmeyi de görüşmelerde kadınların anlattıklarının erkeklerin anlattıklarından farklı olması üzerinden hissediyorum. Örneğin erkeklerle konuşmalarımızda genellikle çok daha yüzeysel anlatımlarla sorunları dinliyorduk ama kadınlar durumları örneklendirip, detaylandırarak kendi yaşamlarını daha açık bir şekilde bizlerle paylaşıyorlardı. Feminist çalışmaların kadınların gündelik hayatın bilgisine sahip özneler olarak görülmesi tartışmasının önemi bizim çalışmamız da belirginleşiyordu (Harding, 2020; Kümbetoğlu, 2011).

Bu farkı saha çalışmasının en başında Antep'te bir dernekte önce erkekler sonra kadınlarla yaptığımız görüşmelerde belirgin bir şekilde fark ettik. Erkekler çocukların okula gitmeme sebeplerini ekonomik sıkıntılara bağlayan “paramız okutmaya yetmiyor” gibi genel ifadelerle anlatırken, kadınlar bize çocukların okulla olan sınırlı ya da olmayan ilişkilerini çok detaylı bir biçimde var olan koşulları ile ilişkilendirerek anlattılar. Çocukların eğitim durumlarını kadınlar hem tarihsel bir süreçle ilişkilendirerek hem de günümüz koşullarının yaşamlarındaki etkilerini detaylandırarak paylaştılar.

Kadınların kişisel olanı paylaşmaları ve kişisel yaşamlarımızla ilgili sorular sorarak bu paylaşımı karşılıklı hale getirmeleri bizleri yakınlaştıran bir rol oynarken kadınlıklarımızı farklılaştıran kimliklerimiz Oğuz'un (2012, 70) çalışmasında olduğu gibi bizleri mesafelendiriyordu. Bizler orta sınıf ve eğitilmiş kadınlardık, görüştüğümüz kadınlar ise çoğunluğu hiç eğitim almamış düşük geliri geniş bir aile ile paylaşan kadınlardı. Bu sebeple bir işe sahip ve para kazanan bir kadın olmam kadınların gözünde beni güçlü bir konuma getiriyordu. Her ne kadar evli ve çocuklu olmasam da bir gün bunların da sahip olduklarıma ekleneceği inancı ise idealize edilen bir kadın rolüne beni daha da yaklaşıyordu. Ayrıca eğitilmiş ve “öğretmen” olmam da bu ideal kadın rolü için destekleyici bir rol oynuyordu. Çocuklarının okuyup iş gücü sahibi olması temennisine örnek

olarak gösteriliyordum. Bu durum çocukların eğitimlerindeki sorunlar için çözüm üretebilecek biri olarak da görülmemeye ve kadınların sıkça kendilerine yol göstermemi istemelerine neden oluyordu.

Eğitilmiş bir kadın olmak erkeklerle görüşmelerimizde de benzer bir şekilde otorite olarak görülmemize sebep oluyordu. Kadın katılımcılar gibi erkek katılımcılar da eğitimle ilgili sorunları tespit edip çözebilecek güçte kadınlar olduğumuza inanıyordu. Şentürk, eğitilmiş olmanın kadın-erkek güç ilişkilerinde kadını daha güçlü bir pozisyona taşıdığını ancak, hiyerarşiyi kırabilecek gücü elde etmede tek başına yeterli olmadığından söz eder (2016, 79). Biz ise sanki o hiyerarşide erkekler için sabit bir yere denk gelmiyorduk. Çünkü bu senaryoda bizler aşiretlerindeki kadınlar gibi kadınlar değildik. Çünkü hem aşiretteki kadınların eğitilmiş olarak otorite elde ettikleri bir deneyimleri yoktu hem de biz aşiretten değildik. Ayrıca yalnız başlarına mahalleye gelip erkeklerle yalnız bir şekilde görüşmeler yapan kadınlar da değildik. Berik'in (1996) eşi ya da babası eşliğinde sahasını yürütürken normlara uygun davranmaya çalışmasına benzer bir şekilde biz de Vural'ın bu süreçlerde bizlere eşlik etmesi ile cinsiyet normlarına uyan eğitilmiş kadınlar olarak görülüyorduk. Onun için erkekler bizlere çalışmayı yürütmemizde yardımcı olmaya çalışıyor ve anahtar kişi rollerini oynayabiliyorlardı. Kısacası eğitilmiş ve aşiretten olmayan kadınlar olmamız erkek katılımcılarla ilişki geliştirebilmemizde destekleyici bir rol oynuyordu.

Diğer yandan mültecilik statüsündeki katılımcılarla kurduğumuz ilişkilerde eğitilmiş kadın olmanın mülteci olmamak ile birleşmesi bizleri çoğunlukla denetleyici ya da yardım sağlayan kişiler konumlarına sıkıştırıyordu. Türkiye'ye Suriye savaşı sonrası gelmiş ve kimi geçici koruma statüsüne sahip kimi yasal olarak herhangi bir kayda sahip olmayan bazı katılımcılar bizlere güven duyma konusunda çekinceli davranabiliyordu. Türkiye vatandaşı olarak mültecilerin yaşamlarını kontrol etmek ya da gizli durumlarını ortaya çıkarmak için görüşme yaptığımızı düşünen katılımcılarla paylaşımlarımız sınırlanıyordu. Ya da daha önceki bölümde bahsettiğim gibi bu kontrol ve denetlemenin bir yardımıyla ilişkili olabilme ihtimali paylaşımların bu çerçevede şekillenmesine sebep oluyordu.

Sahanın Etik İkilemleri

Bu bölümde, maskülen etiğin sahanın çelişki ve sorunlarını anlama ve tartışma konusundaki feminist eleştirileri (Wolf, 2009) bu çalışmanın etik ikilemleri üzerinden ele almaya çalışacağım.

İlk ikilem araştırmacının katılımcıların çalışmanın amacını anlamalarını sağlayarak katılım izni alması konusunda olacak. Birçok etik rehber veya etik kurul kodları araştırmacının gerekli bilgilendirmeleri yaparak katılımcı izni almasını bir nevi zorunluluk olarak sunmaktadır. Feminist bakımdan etiği katılımcıların izinlerini alma süreçlerinde de araştırmacının katılımcılarla güven ilişkisi kurmasının önemini karşımıza çıkarır (Bell, 2014, 79; Priessle, 2007, 518-519; Edward ve Mauthner, 2002, 27). Böyle bir ilişki kurabilmek için ne kadar zamana ihtiyaç duyulacağını ve nasıl bir yol izlenebileceğini önceden tahmin edebilmek ise hayli güçtür. Diğer yandan yasal bir prosedür ile alınacak bir iznin katılımcılarla kurulacak ilişkinin mesafeli bir şekilde kurulmasına sebep olabileceğinden de bahsedebiliriz. Bunun sebeplerinden biri örneğin kimi marjinalleştirilmiş grupların yazılı bir kâğıda imza atmaktan ve kayda geçiyor olmaktan dolayı çekinmesi ile ilişkili olabilir (Bell, 2014, 91). Ya da örneğin bu çalışmadaki katılımcılar arasında okuma-yazma bilmeyen birçok kişi vardı ve böyle bir kâğıdı görüşmelerin başında imzalatmaya kalkmamız, kuracağımız güven ilişkisini en baştan sarsabilecekti. Biz de yazılı bir izin almak yerine formel olmayan biçimlerde kurduğumuz ilişkilere dayanan bir izin alma yolunu seçtik.

Peki bu onayı verdikleri anda katılımcıların içine dahil oldukları araştırmanın amacını bütünüyle kavradıkları varsayımında bulunabilir miyiz? Araştırmayı bütünüyle anlayarak katılımcıların onay verdiklerini bir kutucuğa tik koyarak varsaymanın izin alma süreçlerindeki güç ilişkilerini tartışmanın önünü kapatmaya daha çok yarayacağını söyleyebiliriz. Çünkü örneğin katılımcılar tanıdıkları kişilerin yönlendirmesi ile ya da araştırmayı olduğundan farklı bir bağlamla değerlendirdikleri için araştırmaya dahil olmayı kabul edebilirler (Coşkun, Saralioğlu ve Dinçer, 2020). Burada etiğin bağlamdan kopuk ve bağlamın değerlerinden bağımsızca ele alnamayacağından bahsedebiliriz. Bu çalışmanın bağlamını düşündüğümüzde, izin alma süreçlerinin bağımlı ilişkilere dayalı olduğunu kabul ettiğimizi söyleyebiliriz. Çünkü araştırmada yer alan Dom ve Abdal katılımcılar iç içe yaşıyor, yaşa, cinsiyete dayalı hiyerarşik düzenleri sürdürüyor ve de özellikle ekonomik yardıma ihtiyaç duyuyordu. Bu sebeple de özellikle anahtar kişilerin yönlendirmelerinin katılımcıların araştırmaya dahil olmalarında önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu anahtar kişilerin de genellikle erkekler olduğunu düşünürsek hiyerarşik ilişkiler içerisinde kimi katılımcıların araştırmaya dahil olmayı kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca genelde evin babası görüşmeye dahil olma konusunda karar verdikten sonra ailedeki diğer

kişilerin araştırmaya dahil olduğu deneyimler de yaşadık. Ya da araştırmaya dahil olurlarsa yardım alabileceklerini düşünen birçok katılımcının, araştırmanın ne olduğunu bütünüyle kavrayarak araştırmaya katılmayı kabul ettiklerini söylememiz pek mümkün görünmüyor. Bu durum, bütün metin boyunca kullanılmış olduğum “katılımcı” tanımlamasının anlamını da sorguluyor.

Bahsetmek istediğim ikinci ikilem ise araştırmacının araştırmacı ve araştırılan için sağladığı “yararlar” konusundaki eşitsizliklerle ilgili. Her ne kadar feminist etik için sonuç odaklı bir yarar kavramından bahsetmek mümkün olmasa da bunun sahadaki karşılığını tartışmak elzem görünüyor. Dom ve Abdal katılımcıların kendileri ile yapılan bir araştırmanın hayatlarına ne katacağı ve neyi değiştireceği sorusunu sıkça dile getirmeleri, bizlerin hem bu soru hem de kendimizin bu çalışmadan sağladığı “yarar” üzerine düşünmemize sebep oldu. Örneğin çalışmanın başında bahsettiğim Suat’ın sürekli birilerin gelip kendilerini dinliyor olmasına rağmen hayatlarında bir değişimin meydana gelmemesinden söz etmesi, bizleri iki yanıtla baş başa bırakıyordu: Bu araştırma sonunda Suat’ın anlattıkları ile makaleler yazacağımızı (tıpkı bu çalışmada olduğu gibi) veya yeni projelere başlamamıza yardımcı olacak bir rapor hazırlayacağımızı biliyorduk. Oysa, aynı araştırmanın, büyük olasılıkla bir daha karşılaşmayacağımız Suat’ın hayatına etkisinin ne olacağını benzer bir netlikle açıklayamıyorduk. McCaffrey (2014, 377) katıldığı bir konferansta Çingene/Göçebe topluluklardan olan kişilerin araştırmacılara karşı ve kuşkulu olmalarının sebeplerinden biri olarak araştırmacıların bu topluluklardan aldıkları yanıtlar üzerine kariyelerini inşa etmeleri olarak açıklamalarından bahseder. Benzer bir tartışmayı Smith ve Pitts de (akt. Brown ve Succillon, 2010, 18) helikopter araştırma kavramı ile açıklar: “Yardım etmeye çalışırken çoğu zaman işleri daha da kötüleştiren araştırmacılar vardır, çoğunlukla betimleyici cinsten verileri toplar ve ayrılırlar. Topluluk da bir sonraki araştırma turunu bekler.” Böyle bir ilişki dinamiği içerisinde katılımcıların kendi güvenlerini kazanmaya çalışan ve iyi olma hallerini önceleyen bir araştırmacıdan ziyade kariyeri için kendi yanıtlarına muhtaç bir araştırmacı görmeleri şaşırtıcı değildir.

Robinson (akt. Brown ve Succillon, 2010, 18) Çingene topluluklar haklarında birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen yaşamlarında iyileşme hallerinin az olmasının onları “araştırma yorgunu” yapmasından söz eder. Bu yorgunluk Suat gibi birçok katılımcının “daha az konuşma, daha çok icraat” talebinde bulunmalarına sebep olurken, araştırmacıların araştırma yürütücüsü olamayan dezavantajlı toplulukların yaşamlarını dışarıdan gelerek nesneleştirmesini sorunlaştırmayı da beraberinde getiriyor. Myers (2016, 213) Çingene/Göçebeler hakkında çok fazla araştırma yapılmasına rağmen araştırmalarda kendi problemlerine çözüm üretmek için araştırmaların planlanmasında çok da rol almadıklarını söyler. Hancock da (akt. McCaffrey, 2014, 376) sorunların çözülme sebeplerinden biri olarak bu durumu işaret ederken gelişen bir Çingene akademisi olduğunu belirtir. Haklarında onlarca çalışma yapılmış olan dolayısıyla ulaşılmaması çok da güç olmayan Çingene toplulukların araştırmayı yürütme süreçlerine daha fazla dahil olması önemli bir adım olarak görülebilir. Ancak bu sefer de Çingene akademisinden olan araştırmacıların benzer bir biçimde araştırma yürütücüsü olarak çok dinleyen ve az icraatta bulunan bir pozisyona geçmeyeceğini garanti etmek zor olacaktır.

Erdoğan (2020) çalışmasında katılımcıların hayatlarını iyileştirememeden duyduğu çaresizlikten bahsederken, akademik çalışmalarına katkı sunan bir çalışma yapmanın kendisine iyilik getirip getirmediği sorusunu sorar. Bu soruyu sorması araştırmacı olarak kendini gördüğü yerin “yukarıda” bir yer olduğunu fark etmesinden kaynaklıdır. Diğer yandan Erdoğan (2020, 298) katılımcının iyi olma halini sağlamanın sahada soyut ve gülünç bir deneyim haline gelmesini cinsiyet hiyerarşilerinin içinde güçsüz kaldığı anlardan örneklerle ifade eder. Biz de buna benzer bir çaresizliği daha çok ekonomik sıkıntılar çeken ailelerin yaşamlarına tanık olma anlarında yaşadık. Araştırmamızı yapıp göç kaynaklı yaşadıkları zorluklar ve ekonomik sıkıntılarıyla aileleri baş başa bırakma hissi de araştırmayı sekteye uğratmayacak bir iyilik halini takip ettiğimiz gerçeği ile bizi baş başa bıraktı.

Helikopterler sahayı terk ettikten sonra, katılımcıların birer veriye indirgenmiş olma ihtimalini düşündüğümüzde ise iyi olma halini sağlamanın yalnızca görüşme sırasında değil görüşmelerin sonrasını da kapsayan bir süreç olarak ele alınması gerektiğini söyleyebiliriz. Örneğin Nimar (2019) Türkiye’deki Suriyeli mültecilerle yaptığı araştırmasında kimi katılımcıların sonuçlarından bihaber bırakıldıkları araştırmalara sürekli dahil olmalarından bahseder. Katılımcıların araştırma sonrası arkada bırakılmışlık hissini yaşamaları iyi olma ilkesini yerine getirme konusunu daha karmaşık bir hale getirir. Nimar (2019) katılımcıların yaşamlarındaki travmatik olayları ya da önemli buldukları deneyimlerini güven duydukları araştırmacılarla paylaşacak kadar yakın bir ilişki kurmaları sonrasında tüm bu hislerle baş başa kaldıklarını söyler. Bizler de sıkça çocuklarının okul masraflarını karşılayamadıkları için duydukları üzüntüyü, kendilerinin okula gitmesine engel olan sıkıntıları, Suriye savaşı sonrası Türkiye’de mülteci olmanın zorluklarını ve toplumda yaşadıkları ayrımcılık

hikayelerini anlatan katılımcıları dinledik. Katılımcıların belki de hatırlamak istemeyecekleri anılarını ve sıkıntılarını anlatma ihtimalini taşıyan görüşmelere vakitlerini ayırmasını istedik. Üstelik belki de geçimlerine katkı sunabilecekleri bir iş yapmalarına ayırabilecekleri bir vakitte bizimle bu paylaşımları yapmalarına neden olduk. Özellikle yarı-göçebe ve esnek işlerde çalışan insanların zamanla ilişkilerinin keskin kurallarla çizilmemiş olması araştırmalar için harcadıkları vakitlerin açıkça görülmesine engel oluşturabilmekte. Bu sebeple de bu topluluklarla yapılan araştırmaların katılımcıların iyi olma hallerini sağlama konusundaki çelişkileriyle daha fazla yüzleşmesi ve bu yolda feminist bakım etiğinin sunmuş olduğu tartışmalardan daha çok beslenmesi gerekiyor. Kırkayak Kültür'ün çalışmalarına devam ediyor olması bu geride bırakılmışlık hissini tüm katılımcılara yaşatmama avantajını sağladı. Ancak böyle bir olanağa her zaman sahip olamayabileceğini bildiğimiz araştırmacıların, katılımcıların iyi olma halleri konusunda karşılıklı güvene dayalı bir ilişki kurma, araştırma verilerinde gerçek isimleri kullanmama, katılımcıların diledikleri zaman araştırmadan çekilebileceklerini bilmelerini sağlama gibi yollar izleyebileceğini not etmek gerekir.

Sonuç

Bu çalışmada feminist yöntemin Türkiye'de Çingene/Göçebe topluluklarla yapılan araştırmalarda daha çok kullanılmasının toplumsal eşitsizlikleri birçok alanda deneyimleyen bu toplulukları anlayabilmeyi ve yaşamlarına dahil olabilmeyi mümkün kılabileceğini anlatmaya çalıştım. Feminist perspektifin sahayı hiyerarşik bir alan olarak görme gerekliliği vurgusu genellikle eşitsiz ilişkilerin dezavantajlı kısımlarında yer alan Çingene/Göçebe topluluklarla çalışırken daha önemli bir hale gelmektedir. Araştırmacı ve araştırma öznelere arasındaki güç ilişkilerini tartışırken "akışkan görüşme"yi hem araştırmacının tüm süreçleri kontrol eden otoriter rolünü zayıflatma olanağı doğuran hem de Dom ve Abdal toplulukların akışkan yaşamlarını takip edebilmeyi kolaylaştıran bir yöntem olarak tanıttım. Ardından da görüşmelerde bizleri ayıran ya da birleştiren deneyimlerimizin yanında kesişen toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite ve mülteci kimliklerimizin aramızda nasıl güç ilişkileri doğurduğuna odaklandım.

Maskülen etik anlayışının sahanın çelişkilerini tartışma konusunda yeterli olmadığını feminist etik tartışmalarından yararlanarak ortaya koymaya çalıştım. Araştırmacıların bir anda hayatlarına dahil oldukları katılımcıların yaşamlarında nelere sebep olabilecekleri üzerine düşünmek adına katılımcı izni alma, araştırmanın sağladığı yararlar ve katılımcının iyi olma hali konularında sahada karşılaştığımız ikilem örneklerini sundum. Bir nevi araştırmacının sahanın gerçeklikleri ile yüzleşme pratiği olarak da ele alabileceğimiz bu etik ikilemleri tartışma her zaman araştırmacının sorunlara ve çatışmalara çözüm üretebilmesine değil kimi zaman bir çözüm üretmeyeceği durumları kabul etmesine de tekabül edebiliyordu. Bu da Reinhartz'ın (1992) da vurguladığı araştırmacının da bir birey olduğu gerçeği ile sınırlılıklarımız olduğunu bilmeyi ve bu sınırlılıkların kimi zaman katılımcıların yaşamında olumsuzluklara da sebep olabileceği gerçeği ile yüzleşmemizi gerektiriyor.

Tüm bu tartışmalardan yola çıkarak bir saha çalışmasında yer almanın, araştırmacıları dönüştüren bir deneyim olduğunu söylersek çok da yanılmış olmayız. Benim de bu çalışmada ele aldığım saha deneyimim, giriş kısmında da bahsetmiş olduğum gibi, kendi konumlanmalarımı sorgulamama ve kendime dışardan bakabilmeme olanak sağladı. Örneğin katılımcıların yaşamlarına dahil olduğum anlar, eşitsizliklerin dezavantajlarını anladığıma dair inancımı yerinden etti. Bu durumu imtiyazlı bir konumdayken deneyimlemek ise araştırma sahasında utanma duygusuyla baş başa kalmama sebep oldu. Bu anlardan biri, ojesiz ve manikür gibi özel bir bakım yaptırmadığım, sadece birkaç haftadır kesilmemiş olan tırnaklarıma gösterilen ilgiyle ortaya çıktı: Mizgin -elimi ellerinin içine alarak ve şaşkınlıkla- "Ayyy tırnakların ne güzel! Neden benim tırnaklarım da böyle seninkiler gibi uzamıyor?" diye sormuştu. Tırnaklarımın mevcut halleriyle Mizgin'in ya da başka bir katılımcının dikkatini çekeceğine ve imreneceğine ihtimal dahi vermemiştim. Tırnağımın uzunluk derecesinin potansiyel temsil ve anlamlarıyla bu beklenmedik karşılaşmam, Mizgin'in sorusunu sessizlikle geçiştirmeme neden olmuştu. Ben, benimkilerin uzaması için hiçbir şey yapmamışken, Mizgin'in tırnaklarını uzatabilmesinin bir şeyler yapmasına bağlı olduğu aşıkâr olan bu karşılaşma, tırnağın temsil ve anlamlarını yeniden düşünmeme yol açmıştı. Sahaya dahil olan öznelliklerin, duygu ve paylaşımların bilgi üretme süreçlerindeki önemini feminist yöntemin daha görünür kılması, böylesi karşılaşmaları birer yüzleşme ve dayanışma imkanına dönüştürebilme yolunu açabilmekte.

¹Kırkayak Kültür'ün Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından verilmiş olan saha çalışma izni ile yürüttüğü bu proje Heinrich Böll Stiftung Derneği tarafından finanse edilmiştir. Projenin raporuna ulaşmak için bkz.: https://www.kirkayak.org/wp-content/uploads/2020/09/Okumusluk-ele-gecmez_TR_e-2.pdf

²Çingene topluluklar tanımlanırken kullanılan öz adlandırmalar ve topluluk dışındakilerin kullandıkları jenerik terimlerle ilgili tartışmalar için bkz. Marsh, 2008; Yılmaz, 2017.

³Yılmaz (2015, 29-31) göçebe yaşayıp geçimlerini zanaat ürünleri ve hizmetler sunarak sağlayan toplulukları peripatetik gruplar olarak tanımlayan literatürden hareketle geç-peripatetik topluluk kavramından bahseder. Bu kavram ile bu toplulukların kapitalist üretim ilişkileri yüzünden geleneksel zanaatlarını icra edemedikleri ve yeni geçim stratejileri geliştirerek daha yerleşik bir hayata geçmelerini tartışır.

⁴Bkz. <https://bbc.in/3hNOMv7> (erişim tarihi: 20/06/2020)

⁵Kırkayak Kültür'ün daha önceden yürütmüş olduğu çalışmalar için bkz.: Kırkayak Kültür, 2016, 2017.

⁶Topluluklar kimi zaman kendilerinden bahsederken aşiret kelimesini kullanıyorlardı. Örneğin başka topluluklardan bahsederken "Onlar bizim aşiretten değil" ya da "bizim aşiret yazları burada kalmaz" gibi cümlelerde aşiret toplulukları tanımlayan bir kelime olarak kullanılıyordu.

⁷Okullarda yaptığımız görüşmelerde yöneticiler öğrenci devamsızlıklarından yola çıkarak ailelerin genellikle Kasım ve Mart ayları arası mevsimlik tarım işlerinden döndüklerini ve mahallede olduklarını belirttiler. Ancak bu dönemin kimi aileler için Eylül ve Nisan arasına denk gelebileceğini belirten katılımcılarla da karşılaştık.

Kaynakça

Akgül, Başak. "Türkiye Çingenelerinin Politikleşmesi ve Örgütlenme Deneyimleri" *Öneri Dergisi* 9, no. 34 (2012), 213-222.

Akkaya, Özlem ve Yılmaz, Egemen. "Locally Confined Territorial Stigmatization: The Case of "Gypsy" Stigma" *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi* 10, no.26, (2019), 214-253.

Barutçu, Atilla. "(Pro)feminist Araştırmalarda Erkekler Arası Güç İlişkileri, Yöntemsel Soru(n)lar ve Defansta Duran Ben," *Türkiye'de Feminist Yöntem* ed. Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 147-178.

Berik, Günseli. "Understanding the Gender System in Rural Turkey; Fieldwork Dilemmas of conformity and Intervention," *Feminist Dilemmas in Fieldwork* ed. Diane L. Wolf (Colorado: Westview Press): 56-71.

Bektaş Ata, Leyla, "Bir Güvenlikli Site Hikâyesi: Gündelik Hayatın Dönüşümüne Otoetnografik Yaklaşım" *Fe Dergi* 8, no. 2 (2016), 46-61.

Bell, Linda. "Ethics and Feminist Research", *Feminist Research Practice: A Primer (Second Edition)* ed. Sharlene Naggy Hesse-Biber (Thousand Oaks, London, New Delhi, Singapur: Sage Publications, 2014): 73-106.

Bhopal, Kalwant. "Gender, identity and experience: Researching marginalised groups", *Women's Studies International Forum* 33 no.3 (2010): 188-195.

Brown, Philip and Scullion, Lisa. "'Doing research' with gypsy-travellers in England: reflections on experience and practice", *Community Development Journal* 45 no.2 (2010):169-185.

Collins, Patricia Hill. *Black Feminist Thought: Knowledge, consciousness and the politics of empowerment*. (Boston: Unwin Hyman, 1990).

Coşkun, Emel, Sarıaloğlu, Özge ve Dinçer, Cemile Gizem "Göç Araştırmalarında Söylem, Yöntem ve Etik: Feminist Bir Yöntem Mümkün Mü?" *Fe Dergi* 12, no. 1 (2020), 70-81.

Erdoğan, Emine. "Suçluyum, Çaresizim, Kızgın ve Kırgınım: Feminist Sahanın Duyguları, Gücü ve Etiği," *Türkiye'de Feminist Yöntem* ed. Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 278-306.

Erdoğan, Emine ve Gündoğdu, Nehir. "Giriş: Niçin -Türkiye'de- Feminist Yöntem," *Türkiye'de Feminist Yöntem* ed. Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 15-34.

Deniz, Ayla. "Bedenden Mekana Taşan İktidara Özdüşünsel Bir Bakış: Heteroseksüel Bir Kadının LGBTİ bireylerin Ankarası'na Yolculuğundan Notlar," *Türkiye'de Feminist Yöntem* ed. Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 232-250.

Dragomir, Cristina-Ioana. "Destabilizing the privilege of the knower to establish forms of solidarity: Reflections on conducting fieldwork with vulnerable communities in India and Romania", *Methodological Innovations* 13, no.3 (2020): 1-10.

- Edwards, Rosalind and Mauthner, Malenie. "Ethics and Feminist Research: Theory and Practice," *Ethics in Qualitative Research* ed. Melanie Mauthner, Maxine Birch, Julie Jessop and Tina Miller (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2002): 14-31.
- Harding, Sandra "Bakış Açısı Epistemolojisini Yeniden Düşünmek: "Güçlü Nesnellik" Nedir?," *Türkiye'de Feminist Yöntem* ed. Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 52-92.
- Hesse-Biber, Sharlene Naggy. "The Practice of Feminist In-Depth Interviewing," *Feminist Research Practice: A Primer* ed. Sharlene Naggy Hesse-Biber and Patricia Lina Leavy (Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 2007): 11-148.
- Hesse-Biber, Sharlene Naggy and Brooks, Abigail. "Core Feminist Insights and Strategies on Authority, Representation, Truths, Reflexivity, and Ethics Across the Research Process," *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis* ed. Sharlene Naggy Hesse-Biber (Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 2007), 419-424.
- Hesse-Biber, Sharlene Naggy and Piatelli, Deborah. "Holistic Reflexivity: The Feminist Practice of Reflexivity," *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis* ed. Sharlene Naggy Hesse-Biber (Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 2007), 493-514.
- hooks, bell. *Yearning: Race, gender, and cultural politics*. (Boston: South End Press, 1991).
- Gündoğdu, Nehir. "'Çocuklar' ve 'Yetişkinler', 'Kızlar' ve 'Erkekler': Anasınıfındaki Güç İlişkilerine Feminist Yöntem ile Bakış," *Türkiye'de Feminist Yöntem* ed. Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu (İstanbul: Metis Yayınları), 179- 206.
- Kırkayak Kültür. *Domlar Suriye'nin "Öteki" Sığınmacıları Ayrımcılık, İzolasyon ve Sosyal Dışlanmışlık: Çapraz Ateş Arasında Suriyeli Dom Sığınmacılar* (Gaziantep, 2016)
- Suriyeli Dom Göçmenlerin Entegrasyonunu ve Toplumsal Uyumunu Teşvik Etmek: Bölgesel Bir Sosyal İçerme Strateji Önerisi Etmek Türkiye, Lübnan ve Ürdün* (Gaziantep: 2017)
- Kim, Hyun Sook. "The politics of Border Crossings: Black, Postcolonial, and Transnational Feminist Perspectives," *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis* ed. Sharlene Naggy Hesse-Biber (Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 2007), 107-122.
- Kolukırık, Suat. "Çingene Olduğu Düşünülen Gruplarda Kimlik: Teber (Abdal) Kimliği," *Kimlikler Lütfen: Türkiye Cumhuriyetinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili* ed. Gönül Pultar (Ankara: ODTÜ Yayıncılık), 244-255.
- Kümbetoğlu, Belkıs. "Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar," *Birkaç Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan 1. Cilt* ed. Serpil Sancar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 475-504.
- Kümbetoğlu, Belkıs. "Göç Çalışmalarında "Nasıl" Sorusu," *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* ed. S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 48-88.
- Körükmez, Lülüfer. "Kadın Araştırmacıların Erkek-Dominant Sahada Çalışması Mümkün mü?" *Fe Dergi* 8, no. 2 (2016), 62-72.
- Marsh, Adrian. "Ethnicity and Identity: Who are the Gypsies?," *We are here!: Discriminatory Exclusion and Struggle for the Rights of Roma in Turkey* ed. Ebru Uzpeder, Savelina Danove/Roussinova, Sevgi Özçelik ve Sinan Gökçen (Edirne Roma Association, European Roma Right Centre, Helsinki Citizens' Assembly, 2008), 21-30.
- Maynard, Mary. "Methods, Practice and Epistemology: The debate about Feminism and Research," *Researching Women's Life from a Feminist Perspective* ed. Mary Maynard and June Purvis (Oxon, New York: Taylor & Francis, 1994), 10-26.
- McCaffery, Juliet. "Identities, Roles and Iterative Processes: methodological reflections from research on literacy among Gypsies and Travellers" *Research in Comparative and International Education* 9, no.4 (2014): 375-386.
- Myers, Martin. "Researching Gypsies and and Their Neighbours: The Utility of the Strangers," *Researching Marginalized Groups* ed. Kalwant Bhopal and Ross Deucher (New York: Routledge, 2015), 211-224.

- Nimar, Maissam. "Reflections on the Political Economy in Forced Migration Research from a 'Global South' Perspective" *The Sociological Review* (2019). <https://thesociologicalreview.org/collections/global-sociology/reflections-on-the-political-economy-in-forced-migration-research-from-a-global-south-perspective/>
- Oğuz, Hatice Şule. "Alanda Bir Kadın" *Fe Dergi* 4, no. 1 (2012), 64-78.
- Önen, Selin. "Citizenship Rights of Gypsies in Turkey: Roma and Dom Communities" *Middle Eastern Studies* 49, no.4 (2013): 608-622.
- Priessle, Judith. "Feminist Research Ethics," *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis* ed. Sharlene Naggy Hesse-Biber (Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, 2007), 515-532.
- Reinharz, Shulamit. *Feminist Methods in Social Research* (New York: Oxford University Press, 1992).
- Şentürk, Burcu. "Mahalle Kahvesinde 'Abla', Kabul Günlerinde 'Hanım': Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Gecekonuda Araştırmacı Olmak," *Etnografik Hikayeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri* ed. Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya (İstanbul: Metis, 2016), 68-85.
- Uçan Çubukçu, Sevgi. "Mekanın İzdüşümünde 'Toplumsal Cinsiyet': Sulukule Mahallesi ve Romanlar" *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no.44 (Mart, 2011): 83-106.
- Yanıkdağ, Tülin. "Türkiye'de Romanlar ve Alt Kimlik Grupları: Etno-Dinsel Farklılıkların Kimliğe Yansımaları" *Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 2, no.1 (2021): 57-76.
- Yıldız, Ramazan, Nazenin, Ümit, Özcan, Orhan, Altaş, Murat, Doğan, Akın, Çöl, Hacı, Güney, Gökçe ve Özkan, Ümit. "Kırşehir Abdallarının Eğitim Hakkının Önündeki Engeller" *Eğitim Bilim Toplum* 13, no. 49, (2015): 100-126.
- Yılığür, Egemen. "Kuştepe Mahallesi'nde Geç-Peripatetik Gruplar: Katmanlar, Etkileşim ve Bütünleşme" *SAV-Katkı* 1, no.1 (2015): 25-44.
- Yılığür, Egemen. "Türkiye'de Peripatetik Topluluklar: Jenerik Terimler ve Öz Kategorizasyon Biçimleri" *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.1 (2017): 1-25.
- Wolf, Diane L. "Saha Çalışmasında Feminist İnkilemler," *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 372 – 442.